

O CIOCNIRE ARMATĂ ÎNTRE BIZANTINI ȘI UNGURI, LA NORD DE DUNĂRE, NECUNOSCUȚĂ PÎNĂ AZI

ION NANIA

În luna august 1968, locuitorii Bunea Voicu și Rădulescu Ion din satul Bîrlogu, comuna Negrași, județul Argeș, ne informează că în primăvara anului 1964, cu ocazia plantării viței de vie pe terasele de pe partea dreaptă a Dîmbovnicului, la nord de sat, pe Dealul Cîmpoierul, s-au găsit diferite obiecte de fier ca: vîrfuri de săgeți, vîrfuri de lance, pînteni de călăreți etc. și ca dovadă locuitorul Bunea Voicu îmi prezintă un pînten de călăreț.¹

Mergînd la fața locului, am observat că Dealul Cîmpoierul nu are o întindere prea mare, este înconjurat la sud de vîlceaua Floarea Mare, la nord de o vîlcea mai mică și de Drumul Vacii care îl desparte de Cîmpia Colentina, iar în partea de est, spre Dîmbovnic, se termină printr-o pantă destul de înaltă și înclinată.

Cercetînd mîlul și nisipul aluvionat de la gura vîlcei Floarea Mare, din partea de sud a dealului, atenția ne-a fost atrasă de un mic obol unguesc, databil din secolul al XII-lea, care strălucea pe aluviune. Cernînd printr-un ciur cei aproape zece metri cubi de nisip și mîl aluvionat, am mai găsit încă o monedă aproape identică.

Monedele descoperite se prezintă astfel:

1. Av. Cruce în relief cu brațele egale și capetele ușor îngroșate, în fiecare unghi al celor patru brațe aflîndu-se cîte o globulă bine reliefată. La capătul fiecărui braț se găsesc cîte două semiluni în relief, dispuse complementar în sensul brațului crucii. În cîmpul monedei, rămas liber între marginea ei și semilunii, între fiecare canton al crucii, se plasează cîte o mică cruciuliță, cu brațele egale, de asemenea în relief. Marginea monedei este șnurată.

Rv. Două cercuri liniare și concentrice; cel interior, cu diametrul mai mic, are înscrisă o cruce cu brațele aproximativ egale, cu o globulă în punctul de intersecție al brațelor. Între cantoanele crucii se află semnul \wedge . În spațiul dintre cele două cercuri concentrice se găsește o cruciuliță cu brațele egale și opt liniuțe, patru orizontale și patru verticale, dispuse în mod alternativ.

¹ Mulțumesc și pe această cale locuitorilor Bunea Voicu și Rădulescu Ion care ne-au sesizat pînă în prezent numeroase alte obiecte din diferite perioade. Pîntenul se păstra relativ bine, dar în timpul tratării, din cauza oxidării puternice, s-a distrus rozeta.

AR., 800‰, 11,4 × 11,3 mm, 0,38 gr.

2. Av. Ca mai sus, cu deosebirea că o cruciuliță dintre cantoanele crucii și marginea ei pare să ia altă formă, iar spațiul dintre una din semiluni și capătul brațului crucii este umplut de o globulă puternic reliefată.

Rv. Două cercuri liniare și concentrice; cel interior, cu diametrul mai mic, are înscrisă o cruce în formă deosebită, dacă nu cumva simbolizează alt semn și nu o cruce, iar în spațiul dintre cele două cercuri concentrice se află opt liniuțe, șase dispuse orizontal, una dispusă vertical și alta dispusă oblic.

AR., 800‰, 11,5 × 11,5 mm, 0,36 gr.

Ambele monede prezintă o patină uniformă și o stare de conservare foarte bună, ceea ce dovedește că au fost puțin purtate, având o perioadă de circulație scurtă din momentul baterii pînă în momentul pierderii în acest loc. Starea aproape perfectă de conservare ne-a permis identificarea lor fără dificultate, monedele fiind emise în prima jumătate a secolului al XII-lea de către regii arpadieni ai Ungariei, clasîndu-se în grupa a V-a Réthy-Probszt.²

În urma cercetărilor efectuate, putem spune, la metru pătrat, timp de trei ani (1968—1970), mai ales după săpărea, îngroparea și dezgroparea viței, atît pe pantele din jur, cît și pe terasa dealului, am găsit mai mult pe panta din sud și pe cea din est a dealului, următoarele obiecte: o potcoavă de cal, un amnar, șapte bolțuri de arbaletă și un vîrf de săgeată.

Potcoava este subțire și lată (grosimea și lățimea maximă 0,5 × 3,73 cm) avînd șase găuri pentru caiele perforate de-a lungul unui șanț paralel cu marginea exterioară, spre a le feri capetele de tocire. Potcoava își găsește analogii în descoperirile de la Cetățeni, județul Argeș, descoperiri datate în secolul al XIII-lea³. Amnarul, de asemenea, se datează în secolul al XIII-lea, găsiindu-și analogii într-un exemplar descoperit într-un atelier de fierărie din acest secol, tot la Cetățeni.⁴ În ceea ce privește bolțurile de arbaletă, toate sînt lipsite de peduncul, fiind prevăzute cu cîte un tub conic pentru introducerea cozii de lemn, găsiindu-și asemănări atît în descoperirile de la Cetățeni, cît mai ales în descoperirile de la Piatra Craivii și Tăuți din sud-vestul Transilvaniei, care sînt datate în secolul al XIII-lea.⁵

Dar cele mai prețioase elemente de datare dintre armele descoperite pe Dealul Cimpoiurul le reprezintă vîrfurile de săgeată, găsite în același nisip aluvionat în care s-au aflat monedele și pintenul de călăreț. Săgeata, dintr-o placă de formă romboidală, îngroșată la vîrfurile bazei și terminată cu un peduncul (spin) circular în secțiune și ascuțit la vîrf care se fixa în coada de lemn, își găsește analogii în descoperirile de la Bisericuța-Garvăn⁶ și în cele de la Dăbîca⁷ și se datează în secolul al XI-lea.

² L. Réthy și G. Probszt, *Corpus Nummorum Hungariae*, Graz, 1958, p. 56—57.

³ Observații personale cu ocazia cercetărilor arheologice din vara anului 1965.

⁴ Atelierul a fost descoperit de noi și Dinu V. Rosetti în campania de săpături arheologice din vara anului 1965.

⁵ Gh. Anghel și Ion Berciu, *Cetăți medievale din sud-vestul Transilvaniei*, Editura Meridiane, București, 1968, p. 31, fig. 16, 3—4 și 6—7.

⁶ I. Barnea, *Armele și piesele de harnașament, în Dinogetia*, vol. I., Editura Academiei, București, 1967, p. 343, și p. 339, fig. 182, 31 și 33.

⁷ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I., ediția II, Editura Dacia, Cluj, p. 79.

Foarte prețios pentru datare este și pintenul de călăreț lucrat din fier, avînd brațele simple, arcuite pe orizontală, cît și pe verticală, arcuirea pe verticală fiind în unghi obtuz, terminată la capete prin cîte un sector circular aplăzizat, perforat de o singură gaură rotundă prin care trece curelușa cu cataramă pentru fixarea pintenului pe cismă. Pe centrul arcului, în partea posterioară a pintenului, tija rozetei, lungă de 3,5 cm, despicată pe toată lungimea, ceea ce ne permite încadrarea lui în secolul al XII-lea.⁸

Datarea monedelor în prima jumătate a secolului al XII-lea, a virfului de săgeată în secolul al XI-lea și a pintenului în secolul al XII-lea ne determină să datăm potcoava și bolțurile de arbaletă în secolul al XII-lea. Ele își găsesc analogii în exemplare similare din țara noastră, datate în secolul al XIII-lea, întrucît descoperirile din secolul al XII-lea, fiind foarte puține la noi, nu ne-au oferit materiale de comparație.

Știm totuși că armele au avut o evoluție foarte lentă în evul mediu⁹ și deci este firesc ca potcoavele din secolul al XIII-lea să fi fost asemănătoare cu cele din secolul al XII-lea. În ceea ce privește bolțurile de arbaletă, nu greșim dacă le datăm în secolul al XII-lea, știut fiind faptul că arbaleta era intens folosită în războaiele din acest secol. Anna Comnena (1083—1148), învătăta fiică a împăratului bizantin Alexios I Comnen (1081—1118), menționează arbaleta, numind-o țagra, ca o armă nouă, necunoscută în Orient: „Țagra este un arc pe care noi nu l-am cunoscut”.¹⁰ Adusă la Constantinopol de către cavalerii apuseni ai primei cruciade, este firesc ca ea să fi fost împrumutată și de armata bizantină. Cît privește armata statului maghiar, care era mai aproape de statele apusene în care se utiliza arbaleta, este posibil să fi întrebuințat foarte de timpuriu această armă. Așadar, datarea bolțurilor de arbaletă descoperite de noi, în secolul al XII-lea, este justificată, avînd în vedere datarea monedelor și a celorlalte arme. Cum au ajuns aceste arme pe Dealul Cimpolierul, împreună cu monedele, care trebuie să fi fost mai multe, pierdute probabil într-o pungă de piele care a putrezit? Deocamdată nu putem răspunde.

Cunoaștem că ungurii încep să-și întindă stăpînirea la sud de Carpați abia în secolul al XIII-lea și așezarea Cavalerilor Teutoni în Țara Birsei în 1211¹¹, Diploma cavalerilor Ioaniți din anul 1247 fiind grăitoare în acest sens.¹² Cunoaștem, de asemenea, că oștile maghiare pătrund în această parte, în diferite ocazii, mult mai din timp. Putem aminti expediția din 1210 condusă de Ioachim, comitele Sibiului, din ordinul regelui Andrei al II-lea, care trecînd probabil pe valea Oltului, străbate Oltenia, trece Dunărea prin vadul Béchetului și ajunge la Vidin, unde ajută pe țarul Borilă (1207—1218) împotriva supușilor săi răsculați.¹³

⁸ G. Nagy, *A Szabolcsmegyei Muzzeum Középkori Sarkantyui*, în „Arch. Ert. u.f.”, VIII, 1898, p. 60—63.

⁹ Ion Nania, *Armele de vînătoare în evul mediu*, în *Istoria vînătorii în România*, vol. I., manuscris.

¹⁰ Wendelin Boeheim, *Handbuch der Waffenkunde*, Leipzig, 1890, p. 402.

¹¹ *Documente privind istoria României, C., Transilvania*, vol. I., (1075—1250), Editura Academiei, 1951, p. 150—151 și p. 369—370.

¹² *Ibidem*, pp. 329—333; textul latin în anexă, p. 422—426.

¹³ P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, Editura Științifică, București, 1969, p. 258—259.

Avînd în vedere că stăpînirea bizantină se statornicește temeinic la Dunăre în timpul împăratului Alexios I Comnen (1081—1118)¹⁴ și mai ales faptul că ulterior, în timpul împăratului Manuel I Comnen (1143—1180) se înmulțesc expedițiile militare ale bizantinilor la nord de Dunăre, ni se pare justă ideea că „după formarea Imperiului Româno-Bulgar (secolul XII), expansiunea Imperiului de Răsărit între Dunăre și Carpați a fost înlocuită cu cea unghurească”¹⁵, unghurii ajungînd în jurul anului 1150 să stăpînească Transilvania pînă la linia Oltului, zona dintre Olt și Carpați fiind pînă atunci dependentă de formațiunile statale dintre Carpați și Dunăre.¹⁶ Este de înțeles ca pentru epoca respectivă izvoarele scrise să nu ne transmită toate expedițiile militare la nord de Dunăre ale bizantinilor și mai ales ale unghurilor la sud de Carpați, ori ciocnirile acestor armate în spațiul carpato-dunărean. Dintre toate expedițiile efectuate în nordul Dunării de către împăratul Manuel I Comnen, cea mai importantă pentru subiectul luat în discuție este expediția din 1151, cînd oastea bizantină, sprijinind pe un pretendent la tronul Ungariei, ajunge pînă la muntele numit de băștinași Temu Orman, ceea ce dădu naștere la o serie de războaie între bizantini și maghiari.¹⁷ Recunoscînd ușor în Temu Orman toponimicul atît de cunoscut Teleorman¹⁸, nu este exclusă posibilitatea ca această expediție să fi fost în zona județului Teleorman și în județul Argeș, spre valea superioară a Teleormanului, iar Banatul pomenit de autor să fi fost atins după aceea, ori să fie o confuzie a autorului.

Materialele arheologice și mai ales cele numismatice sînt grăitoare în această privință. La Lacul Tei au fost găsite o sabie, o secure, o zăbală și o scară de șa, de fier, toate de tip maghiar, provenite din mormîntul unui călăreț din secolul al X-lea¹⁹, și, tot în București, la Văcărești, au fost descoperite două monede de argint din timpul regelui unghur Stefan I cel Sfînt (997—1018) și alta, din același metal, emisă în timpul lui Solomon (1063—1074)²⁰, ceea ce indică prezența maghiarilor la sud de Carpați încă din secolul al XI-lea.

Semnarea a doi oboli unghurești, din prima jumătate a secolului al XII-lea, proveniți din localitatea Mogoșești, județul Olt, intrați în colecția Muzeului din Pitești,²¹ cu toată nesiguranța condițiilor de descoperire, au dus la concluzia că, „Este foarte probabil că armata bizantină a obligat și unele contingente formate din populația din Muntenia, care cunoștea foarte bine drumurile de acces în Transilvania, să i se asocieze în cursul operațiilor amintite. În legătură cu această expediție, cu prilejul căreia un localnic a putut lua ca pradă

¹⁴ *Ibidem*, p. 255.

¹⁵ *Ibidem*, p. 258.

¹⁶ K. Horedt, *Voievodatul de la Bălgrad-Alba Iulia*, în S.C.I.V., V. 3—4, 1954, p. 509; *idem*, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII*, București, 1958, p. 126.

¹⁷ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 257.

¹⁸ Și astăzi locuitorii județului Teleorman și cei din sudul județului Argeș spun Teleorman și nu Teleorman.

¹⁹ Sebastian Morintz și D.V. Rosetti, *Din cele mai vechi timpuri și pînă la formarea Bucureștilor, în Bucureștii de odinioară*, Edit. științifică, 1959, p. 34; vezi și pl. XXXIII, 3—4.

²⁰ *Ibidem*, vezi și p. 177 și pl. XXXV, 1—2.

²¹ Bucur Mitrea, *Oboli unghurești din prima jumătate a secolului al XII-lea descoperiți în Muntenia*, în „Studii și cercetări de numismatică”, vol. IV, București, 1968, p. 409—412.

de război monedele amintite, ar putea fi explicată prezența celor două monede²². Considerăm că și acestea trebuiesc puse în legătură directă cu luptele duse de bizantini împotriva regatului maghiar în timpul dinastiei Comnenilor,²³ în spațiul carpato-dunărean.

Descoperirea noastră indică una din aceste ciocniri între armatele bizantine și maghiare pe Dealul Cimpoișerul, din nordul satului Birlogu, comuna Negrași, județul Argeș, pe valea Dîmbovicului, în prima jumătate a secolului al XII-lea. Cele două monede identice cu cele provenite din localitatea Mogoșești, județul Olt, sînt databile din prima jumătate a secolului al XII-lea, fiind asemănătoare cu emisiunile care nu menționează numele regelui, din timpul reprezentanților arpadieni Coloman (1095—1116)²⁴, Bela al II-lea (1131—1141)²⁵ și Geza al II-lea (1141—1162)²⁶. Săgeata se poate încadra în secolul al XI-lea și al XII-lea, pîntenul de călăreț este de tip maghiar și se datează în secolul al XII-lea, iar potcoava și bolțurile de arbaletă care își găsesc analogii în descoperirile din secolul al XIII-lea din țara noastră, pot proveni, așa cum am arătat mai sus, din secolul al XII-lea.

Toate acestea, precum și faptul că nici pe Dealul Cimpoișerul și nici în zonele imediat vecine nu se găsesc urme materiale care să indice o locuire omenească în evul mediu timpuriu, cum ar fi fragmentele ceramice, chirpici, cărbuni și vetre, obiecte de uz casnic etc., fixează în acest punct o luptă a armatelor maghiare, în prima jumătate a secolului al XII-lea, luptă care se poate încadra în războaiele bizantino-maghiare din această perioadă.

²² *Ibidem*, p. 412.

²³ N. Bănescu, *Bizanțul și romanitatea de la Dunărea de Jos*, București, 1938, p. 28; *idem*, *Les duchés byzantins de Parastriion (Paradunavon) et de Bulgarie*, București, 1946, p. 104 și urm.; G. Ostrogorski, *Histoire de l'état byzantin*, Paris, 1956, p. 410 și urm.; Ion Sabău, *Circulația monetară în Transilvania secolelor XI—XIII, în lumina izvoarelor numismatice*, în „Studii și cercetări de numismatică”, vol. II, 1958, p. 269—301; *Istoria României*, vol. II, Editura Academiei, 1962, p. 108.

²⁴ L. Réthy și G. Probszt, *op. cit.*, pl. V, 73.

²⁵ *Ibidem*, pl. V, 71.

²⁶ *Ibidem*, pl. V, 72.